

ЛІТЕРАТУРА:

1. Турченко О. Г. Право дитини на безпеку під час збройного конфлікту. *Політичне життя*. 2019. С. 6-14.
2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF>
3. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2008 р. № 866. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>
4. Про затвердження Положення прийомну сім'ю типу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF>

УДК 340.14

Подковенко Т. О.
*к.ю.н., доцент,
доцент кафедри теорії права та
конституціоналізму, Західноукраїнський
національний університет*

ХАРТІЯ ОСНОВНИХ ПРАВ В АКсіОЛОГіЧНІЙ СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Питання, пов'язані із захистом фундаментальних прав у Європейському Союзі загалом, а також приєднанням ЄС до Європейської конвенції з прав людини і роллю Хартії основних прав зокрема, є доволі актуальними і складають предмет сучасних наукових дискусій. Ці міркування зосереджені головним чином на впливі основних прав ЄС на правовий порядок держав-членів. Проте не слід забувати, що ці права також є важливою складовою зовнішньої діяльності Союзу. Про це може свідчити той факт, що 12 жовтня 2012 року ЄС був удостоєний Нобелівської премії миру за «внесок у мир і примирення, демократію та права людини в Європі протягом понад шістдесяти років» [1, с. 7].

Термін «основні права» широко використовується в законодавстві ЄС. Розвиток цих прав відбувся в 1960-1970-х роках, коли вони були введені в правопорядок ЄС Судом Справедливості. Зокрема, захист прав людини було визнано загальним принципом права ЄС, що впливає з конституційних традицій держав-членів та міжнародних угод, зокрема Європейської конвенції з прав людини. Розвиток захисту цих прав у прецедентному праві Суду Європейського Союзу спонукав до поступового внесення відповідних змін до договорів.

Основні права мають диференційований характер у правовій системі ЄС. З одного боку, вони становлять письмовий каталог у формі Хартії основних прав Європейського Союзу із значенням первинного права. З іншого боку, вони є загальним принципом права і цінністю, яка є аксіологічною основою цієї

правової системи.

Європейський Союз разом з Радою Європи та Організацією з безпеки та співробітництва в Європі створює регіональну європейську систему захисту прав людини. Після багатьох років прогресивної європейської інтеграції в 2000 році була проголошена Хартія основних прав, яка набула чинності 1 грудня 2009 року разом із набранням чинності Лісабонським договором. Відтепер інституції ЄС та держави-члени, які застосовують законодавство ЄС, зобов'язані забезпечити дотримання основних прав, гарантованих Хартією. Цей сучасний документ, що містить положення міжнародного права, на сьогодні є основним документом, що регулює захист прав людини в ЄС.

Перелік гарантованих прав у Хартії досить широкий і налічує 50 статей. Він містить шість розділів: I. Гідність (ст. 1-5), II. Свободи (ст. 6-19), III. Рівність (статті 20-26), IV. Солідарність (ст. 27-38), V. Громадянські права (ст. 39-46), VI. Здійснення правосуддя (статті 47-50). Розділ VII Хартії містить загальні положення щодо тлумачення, порядку та сфери застосування Хартії (так звані горизонтальні положення) [2, с.295-303].

Розглядаючи предметну сферу Хартії, слід підкреслити, що вона збігається з питанням широкого розуміння прав людини, джерелом яких є людська гідність. Адресатами сформульованих у Хартії прав і свобод є всі особи, які перебувають, навіть на короткий час, на території держави-члена ЄС або навіть за її межами, але в межах її юрисдикції. Положення Хартії стосуються переважно фізичних осіб, що підтверджується використанням терміну «будь-яка особа», хоча, наприклад, право на доступ до документів (ст. 42) і право на петицію (ст. 44) розширили коло відповідних суб'єктів до юридичних осіб. Окремі категорії прав доступні лише певній групі – громадянам Європейського Союзу. Це стосується політичних прав, а саме пасивних та активних виборчих прав на виборах до Європейського парламенту (стаття 39) і на місцевих виборах у державах-членах (стаття 40), а також право на дипломатичний і консульський захист (стаття 46). Вищезазначене право подавати петиції до Європейського парламенту, що міститься в ст. 44 Хартії або право на скаргу до Європейського омбудсмена за ст. 43 Хартії також є основним інструментом демократії.

Хартія основних прав містить насамперед каталог громадянських і політичних прав, основним джерелом натхнення для яких стала Європейська конвенція про захист прав людини. Хартія також включає права другого покоління, тобто соціальні, економічні та культурні права, а також права третього покоління. Останнє включає право на захист персональних даних (стаття 8), права людей похилого віку на гідне та незалежне життя (стаття 25) та право людей з обмеженими можливостями на інтеграцію (стаття 26).

Новаторським елементом Хартії є права щодо біоетики: право на повагу до людської цілісності, заборона еugenічних практик і заборона репродуктивного клонування людей (стаття 3). Хартія забороняє смертну кару (стаття 2), забороняє катування та нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання (стаття 4), а також забороняє рабство та примусову працю (стаття 5).

У розділі «Свободи» Хартія гарантує право на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 7), право на шлюб і створення сім'ї (ст. 9), повагу до свободи думки, совісті та релігії (ст. 10). Хартія також передбачає право на

освіту (стаття 14), свободу ведення бізнесу відповідно до законодавства ЄС (стаття 16) і право власності (стаття 17).

Розділ про рівність містить принцип рівності перед законом (стаття 20) і відкритий перелік заборонених підстав для дискримінації (стаття 21). Крім того, вона вимагає забезпечення рівності жінок і чоловіків у всіх сферах життя (ст. 23).

Розділ Хартії під назвою «Солідарність» представляє каталог соціальних прав. Однак варто зазначити, що деякі права такого характеру також включені до розділу «Рівність» (наприклад, статті 25 і 26). Розділ IV включає, серед іншого: положення про колективні права працівників (статті 27 і 28), захист у разі необґрунтованого звільнення (стаття 30), положення про соціальне забезпечення та соціальну допомогу (стаття 34), охорону здоров'я (стаття 35), а також положення про доступ до служб загальноекономічного значення (стаття 36), захисту навколишнього середовища (стаття 37) та захисту прав споживачів (стаття 38) [2, с. 299-300].

У розділі V Хартії під назвою «Права громадян» варто звернути увагу на право на належне управління (ст. 41), право на доступ до документів ЄС (ст. 42), право подавати петиції до Європейського парламенту (ст. 44), а також можливість подання скарги Європейському омбудсмену з питань громадянства (стаття 43) та гарантії надання дипломатичного та консульського захисту (стаття 46).

Розділ VI Хартії під назвою «Правосуддя» визначає право кожного на ефективні заходи правового захисту та на справедливий і публічний розгляд справи протягом розумного строку (стаття 47). Це право служить для забезпечення ефективності всіх основних прав, які містяться в Хартії. Хартія також гарантує кожному презумпцію невинуватості та право на захист (ст. 48). Принципи законності та співмірності покарання кримінальним правопорушенням (ст. 49) і заборони бути повторно притягненим до суду або покараним у кримінальному провадженні за те саме кримінальне правопорушення, зазначені у ст. 50, доповнюють каталог основних прав Хартії.

Таким чином, Хартія є доказом того, що питання захисту основних прав є невід'ємною частиною політики ЄС. Хартія основних прав створила єдиний каталог прав, свобод і принципів, захищених на рівні ЄС [3, с. 210]. Положення Хартії ґрунтуються на концепції антропоцентризму та визначають людину як найвищу цінність. Хартія є своєрідною відповіддю законодавців ЄС на сучасні тенденції у сфері захисту прав людини, а визначені у ній фундаментальні права вже є визнаними стандартами в державах-членах Європейського Союзу. Єдині європейські правила підвищують правову визначеність та спрямовані на забезпечення стабільності та безпеки життя громадян ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Szmigielski A. Prawa człowieka i demokracja w centrum działań zewnętrznych Unii Europejskiej: dylematy prawne i polityczne. *Przegląd zachodni*. 2016. № 1. S.7-22.
2. Хартія основних прав Європейського Союзу. *Європейське право*. 2013. №1-2. С.294-304. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpr_2013_1-2_25
3. Szubska M. Geneza i znaczenie dla unijnego porządku prawnego Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej *Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa*